

Характеристика професійно важливих якостей персоналу оперативного складу розвідувального органу Міністерства оборони України

В.Є. Шевченко

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

У статті розглянуто результати дослідження професійно важливих якостей персоналу оперативного складу розвідувального органу Міністерства оборони України. Сформульовано основні психологічні характеристики діяльності зазначеного контингенту.

В статье рассмотрены результаты исследования профессионально важных качеств персонала оперативного состава разведывательного органа Министерства обороны Украины. Сформулированы основные психологические характеристики деятельности обозначенного контингента.

The article describes the results of a study of personnel's professionally important qualities of intelligence service of the Ministry of Defense. Conducted research allowed to formulate the basic psychological characteristics of the designated population.

Ключові слова: національна безпека, персонал, розвідувальний орган, професійно важливі якості, професіографія, дослідження.

Постановка проблеми

Кардинальні зміни, що відбуваються нині у світі в геополітичних, соціально-економічних і духовно-моральних сферах, спричинили особливе загострення проблеми підтримання національної безпеки країни. Національна безпека як стан захищеності суспільних цінностей і реалізації інтересів особи, суспільства та держави була провідною функцією держави в усі часи й за будь-яких режимів. Без вирішення цих завдань багато в чому втрачається сенс діяльності з інших напрямів державної політики. Аналізуючи останні події у світі, можна стверджувати, що національна безпека є одним із найважливіших факторів існування та прогресивного розвитку держави – головного суб'єкта забезпечення національної безпеки, а також метою державного управління в усіх сферах і напрямках життєдіяльності країни та суспільства.

На сьогодні серед основних напрямів державної політики України з питань національної безпеки, поряд з іншими завдан-

нями, відзначають необхідність посилення діяльності спеціальних служб держави в напрямі міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом, нелегальною міграцією, міжнародними організованими злочинними угрупованнями та наркобізнесом [1; 2; 3].

Загалом спеціальні служби держави поділяють на служби безпеки та служби зовнішньої розвідки.

Служби зовнішньої розвідки працюють у сфері зовнішньої безпеки та попередження. Тому їх цікавить інформація про закордонні уряди, організації, недержавні формування, які є реальною або потенційною небезпекою для держави та її інтересів за кордоном. Інформація, що збирається службами зовнішньої розвідки, служить справі поширення та безпеки національних інтересів, включаючи політичні, економічні, воєнні, наукові та суспільні інтереси.

Розвідувальна служба є вузькоспеціалізованою урядовою структурою з пошуку та збору інформації, її мета – інформуван-

ня керівництва держави. Вона необхідна, щоб уникати стратегічних несподіванок; для проведення довгострокового аналізу та прогнозування; підтримки державної політики; збереження таємної інформації разом з джерелами та засобами її отримання. Найширше поле діяльності розвідувальних служб характеризується поняттям «національна безпека».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

За останні десятиріччя розвідувальні служби, зокрема України, істотно змінюються. Після закінчення холодної війни увага збройних сил і спецслужб зосереджується тепер на безпеці не лише своїх держав, а й інших. Урядові розвідувальні запити дедалі частіше стосуються питань глобального або міжнародного характеру. Нові невоєнні небезпеки та загрози, розширення міжнародного втручання та багатонаціональні дії з підтримки миру стимулюють швидке збільшення кількості запитів до спецслужб, пов'язаних із міжнародною безпекою [4; 5].

Миротворчі операції останнього часу показали надзвичайну важливість розвідувальної підтримки будь-якого міжнародного втручання. Міжнародні коаліційні сили, що проводять миротворчі операції, потребують повного набору засобів розвідувальної підтримки, як і у воєнних операціях. Концепції чітко дозованої сили, хірургічно точних ударів, малих жертв і руйнацій цілком залежать від спецслужб. Потреби в участі спецслужб у роботі із забезпечення міжнародної безпеки виходять за межі попередження конфліктів, управління та протидії кризам, миротворчих операцій, інформаційних завдань і встановлення миру [6, с. 169-170].

Діяльність розвідувальних служб торкається глобальних проблем довготривалої безпеки, наприклад, боротьби з тероризмом. Серед цих проблем – обмеження зброї масового знищення та розповсюдження звичайних озброєнь; підтримка угод з контролю озброєнь та інших засобів створення довіри; міжнародні санкції; підтримка роботи правоохоронних

структур у боротьбі з розповсюдженням наркотиків та іншими формами організованої злочинності; боротьба з порушеннями прав людини; допомога в разі природних або інших катастроф. Окрім того, є необхідність у міжнародному співробітництві із захисту нестійких національних інфраструктур та в протидії хакерам у глобальній комп'ютерній мережі [7, с. 19-21].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Головна мета служб зовнішньої розвідки – збір інформації за кордоном, її аналіз та оцінка з точки зору значущості для попередження загрози безпеці держави, а завдання служб зовнішньої розвідки країн визначаються з огляду на реалії дійсності та устремління держави.

Без особливих повноважень, наданих службам розвідки, захищати державу було б досить складно. Інколи вимоги до захисту державної безпеки не відповідають поняттям громадських свобод і прав, наданих державою своїм громадянам. Тому прийняті рішення повинні бути політично виваженими та відповідати чинному законодавству. Адже держава встановлює необхідні правила, забезпечує обізнаність із ними суспільства та мусить проконтролювати їх дотримання службами зовнішньої розвідки. Саме це визначає певні психологічні особливості праці персоналу розвідувальної служби, зокрема розвідувального органу Міністерства оборони України [8, с. 10-17].

Проте, системних ґрунтовних досліджень проблеми психологічного аналізу діяльності персоналу розвідувального органу Міністерства оборони України не проводилося.

У науковій літературі інформація про діяльність персоналу розвідувального органу Міністерства оборони України (МОУ), умови її виконання, психологічний зміст висвітлені дуже поверхово. З одного боку, це пов'язано зі специфікою роботи цього контингенту, і частково подібна інформація публікується в спеціальних виданнях із обмеженим доступом; з іншого – зумов-

лено нерозробленістю цієї проблеми у вітчизняній психології.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд результатів дослідження професійно важливих якостей персоналу оперативного складу розвідувального органу Міністерства оборони України.

Вклад основного матеріалу дослідження

Діяльність персоналу оперативного складу розвідувального органу МОУ є особливим видом державної служби, полягає у виконанні громадянами України військового обов'язку в складі підрозділів розвідувального органу. Порядок проходження такого виду військової служби регулюється спеціальним законодавством [9, с. 39-40].

Відповідно до Закону України «Про розвідувальні органи України» професійна діяльність персоналу оперативного складу розвідувального органу МОУ – це діяльність, що здійснюється підрозділами розвідувальних органів України в межах своєї компетенції на основі чинного законодавства, з використанням спеціальних сил, засобів і методів, шляхом проведення спеціальних заходів з метою забезпечення суспільної безпеки особистості, суспільства та держави; забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [10, с. 338-345].

Можемо констатувати, що складність діяльності оперативного співробітника обумовлена:

- веденням розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності з метою забезпечення захисту інтересів держави;

- специфікою форм і методів оперативної роботи розвідувального органу, загалом, та оперативних підрозділів, зокрема.

Отже, за своїм змістом діяльність оперативного співробітника розвідувального органу МОУ є різноманітною та багатаспектною, має евристичний характер і включає реалізацію організаційних, правових, аналітичних, комунікативних дій.

Для їх реалізації перш за все необхідні професійна компетентність (відповідна фахова підготовка, знання, уміння, навички, професійний досвід), соціальна зрілість, відповідальність, аналітичне мислення, концентрація уваги, висока працездатність, нервово-психічна стійкість, управлінські та комунікативні здібності, самоконтроль, інтуїція, спостережливність, прагнення до пізнання нового, загальна ерудиція. Одна з важливих складових діяльності оперативника – його різні комунікативні зв'язки.

Другою складовою професійної діяльності оперативного співробітника є робота з джерелами інформації, що знаходяться в нього на супроводженні. Тут потрібні добре розвинені аналітичні вміння, здатність виокремлювати головне та важливе на основі отриманих матеріалів, оцінюючи їх інформаційну значимість; приймати правильне рішення, ґрунтуючись на величезній кількості правил, що змінюються, та найчастіше – в умовах дефіциту часу.

Нами було проведено професіографічне дослідження діяльності персоналу з числа оперативного складу розвідувального органу МОУ. Професіограма розроблена методом експертних оцінок. Експертами виступали 40 офіцерів ГУР МОУ, які мають досвід роботи на оперативних посадах від 10 років (військові аташе за кордоном, начальники департаментів, відділів і груп оперативних підрозділів, викладацький склад спецафедр Воєнно-дипломатичної академії МОУ).

Професіограма оперативного співробітника визначає систему найбільш суттєвих вимог професійної діяльності, що обумовлюють оптимальну реалізацію його професійного потенціалу. Частиною професіограми є психограма – перелік відповідних психологічних якостей, що актуалізуються професією співробітника оперативно-розвідувального підрозділу. У структурі особистості оперативного співробітника виокремлюються такі психологічні підструктури:

1. Професійна спрямованість: мотиви,

ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус.

2. Професійна компетентність: комунікативна, спеціальна, екстремальна професійна компетентність.

3. Професійно важливі властивості особистості: інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольова стійкість тощо.

4. Професійно значущі психофізіологічні властивості: особливості вищих психічних функцій; сенсорно-перцептивні, психомоторні та фізичні властивості та якості [11; 12; 13].

Розглянемо лише психограму, оскільки повна професіограма містить відомості, що мають обмежений доступ.

За допомогою методу експертної оцінки було встановлено професійно важливі психологічні якості оперативного складу розвідувального органу МОУ:

Властивості особистості:

1. Швидкий перехід від однієї діяльності до іншої (швидка зміна напрямку уваги).

2. Організаторські здібності.

3. Уміння швидко прийняти рішення.

4. Уміння працювати самостійно (самостійність).

5. Уміння оперувати уявленням.

6. Дисциплінованість.

7. Сміливість.

8. Схильність до виправданого ризику.

9. Висока емоційна стійкість.

10. Вольові якості.

Пізнавальна сфера:

1. Високий рівень розвитку процесів уваги та пам'яті.

2. Здатність мислити самостійно, логічно.

3. Уміння адекватно оцінювати ситуацію.

4. Здатність проаналізувати ситуацію та прийняти рішення на основі існуючих наявних образів.

Основні властивості нервової системи:

1. Високі показники сили нервової системи.

2. Високі показники рухливості нервової системи.

3. Високі показники врівноваженості нервової системи.

4. Високий рівень розвитку психомоторних процесів.

Комунікативна сфера:

1. Здатність до швидкого встановлення контактів із незнайомими людьми.

2. Уміння знайти необхідний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану співрозмовника та його індивідуальних особливостей.

3. Здатність входити в довіру до оточуючих.

4. Здатність до рольової поведінки, пов'язаної з перевтіленням у ситуаціях легендування контактів з об'єктом оперативного інтересу.

Мотиваційна сфера:

1. Висока вмотивованість особистості, як професіонала, у фаховій діяльності.

2. Мотивація роботи за суспільними інтересами.

3. Мотивація роботи за морально-етичними (ідейними) переконаннями.

Далі, разом з експертами, нами було виділено 20 найбільш значущих професійно важливих психологічних якостей оперативного співробітника. Виявлені якості об'єднані нами в 4 незалежні групи, що характеризують організаторські, когнітивні, комунікативні та емоційно-вольові якості оперативного співробітника (рис. 1).

Експерти зауважили, що комунікативні й організаторські якості іноді відіграють вирішальну роль у розв'язанні завдань діяльності.

Комунікативні якості реалізуються під час виконання професійних обов'язків у сфері міжособистісного спілкування, особливо в разі перебування за кордоном із військовослужбовцями та миротворцями інших країн, місцевим населенням та особами, які є носіями інформації. Серед останніх – особи різного етнічного походження, громадянства, віку, статі, мовної належності, правового статусу тощо.

Специфічними рисами професійного спілкування є:

– необхідність перевтілень під час легендування контактів із об'єктом оперативного інтересу;

– можливі прояви протидії, негативних

Рис. 1. Професійно важливі якості оперативного співробітника розвідувального органу МОУ

психоемоційних станів, конфліктність з боку об'єкта оперативного інтересу.

Організаторські якості оперативного співробітника реалізуються в організаторській діяльності, що має три аспекти:

- організація своєї діяльності як спеціаліста (самоорганізація);
- організація служби підлеглих;
- організація взаємодії з персоналом дипломатичних представництв і урядових (неурядових) організацій України за кордоном, іншими спеціальними службами

держави та силовими відомствами (персоналом підрозділів прикордонної служби, МВС, митної служби, Служби безпеки), а також із різними громадянами.

Крім того, експертами визначено та побудовано рейтинг, у порядку зниження впливу, негативних факторів професійної діяльності оперативного складу, що блокують професійний розвиток особистості:

- відсутність достатнього вільного часу та часу на відпочинок;
- відносно низька оплата праці;

- наявність службових обмежень (просторові, часові, моральні інші);
- потенційно конфліктний характер оперативно-службових дій;
- дефіцит, невпорядкованість інформації (наявність дезінформації), що надходить;
- велика ймовірність розвитку професійних деструкцій;
- підвищений ризик для здоров'я та життя (активна протидія контррозвідувальних органів інших держав, окремих осіб із застосуванням корумпованих зв'язків, прямого фізичного опору, зброї тощо).

Складність діяльності персоналу оперативного складу розвідувального органу МОУ додатково посилюється суперечністю та неоднозначністю соціально-економічної, політичної та ідеологічної ситуації в Україні, впливом на військові та спеціальні формування дестабілізуючих чинників постійного реформування, підвищенням соціальної напруженості в середовищі, загостренням криміногенної ситуації тощо.

Таким чином, діяльність оперативного складу розвідувального органу МОУ відрізняється високим рівнем варіативності, напруженості та нестандартності ситуацій.

Висновки

Проведене нами дослідження з професіографії оперативного складу розвідувального органу МОУ дає нам змогу

сформулювати її основні психологічні характеристики.

У першу чергу потрібно зазначити, що професія оперативника розвідувального органу МОУ належить до змішаного типу професій «людина – людина» і «людина – знак». Наприклад, як і в професіях типу «людина – людина», до функцій працівника включено організацію взаємодії з різними категоріями громадян, зокрема встановлення та розвиток оперативних контактів, відбір, перевірка, вивчення та залучення певних осіб до конфіденційної співпраці.

У межах професії типу «людина – знак» оперативник займається обробленням різнохарактерної інформації, що становить інтерес для розвідувального органу. Така діяльність передбачає вміння наполегливо та творчо шукати істину в межах закону, уміння виявляти причинно-наслідкові зв'язки між фактами, подіями та вчинками людей, своєчасно приймати нешаблонні рішення в складних, непередбачуваних ситуаціях тощо.

Отже, професійну діяльність оперативного складу розвідувального органу МОУ можна зарахувати до вищих форм складної змішаної практичної діяльності. Вона пов'язана з протистоянням суб'єктів, що беруть у ній участь, здійснюється в умовах постійного зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії та невіддільна від перманентного конфлікту.

Література

1. Гордієнко С.Г. Сутність та зміст поняття «державна безпека» / С.Г. Гордієнко // Стратегічна панорама : щоквартальний науково-практичний журнал Ради національної безпеки і оборони України. – К., 2003. – № 2. – С. 13-16.
2. Пилипчук В.Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека» / В.Г. Пилипчук // Стратегічна панорама : щоквартальний науково-практичний журнал Ради національної безпеки і оборони України. – К., 2006. – № 2. – С. 74-76.
3. Литвиненко В., Воронюк В. Щодо проблеми реформування сектору безпеки України / В. Литвиненко, В. Воронюк // Стратегічна панорама : щоквартальний науково-практичний журнал Ради національної безпеки і оборони України. – К., 2006. – № 2. – С. 81-85.
4. Кузьменко А.М. Розвідувальна діяльність як явище сучасних міжнародних відносин / А.М. Кузьменко // Юридичний журнал. – К. : Юстініан, 2006. – № 2. – С. 48-57.
5. Леонов В.В. Розвідувальні служби в системі демократичного цивільного контролю / В.В. Леонов // Стратегічна панорама : щоквартальний науково-практичний журнал Ради національної безпеки і оборони України. – К., 2006. – № 2. – С. 54-58.

6. Галака О.І., Ільяшов О.А. Система поглядів на науково-методологічні засади розвідувальної діяльності у контексті забезпечення національної безпеки України / О.І. Галака, О.А. Ільяшов // Стратегічна панорама : шоквартальний науково-практичний журнал Ради національної безпеки і оборони України. – К., 2006. – Вип. 3. – С. 168-172.

7. Бурячок В.Л., Гулак Г.М., Хорошко В.О. До питання організації та проведення розвідки у кібернетичному просторі / В.Л. Бурячок, Г.М. Гулак, В.О. Хорошко // Наука і оборона : шоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України. – К., 2011. – № 2. – С. 19-23.

8. Косевцов В.О., Заїка В.Ф. Особливості завдань та напрямів діяльності розвідувальних органів України в боротьбі з міжнародною організованою злочинністю / В.О. Косевцов, В.Ф. Заїка // Наука і оборона : шоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України. – К., 2011. – № 3. – С. 10-17.

9. Александров В.М. Зміст і характер військової служби / В.М. Александров // Проблеми законності : республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Харків, 2007. – Вип. 91. – С. 34-41.

10. Закон України «Про розвідувальні органи України» // Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин : збірник законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – С. 338-345.

11. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности / В.А. Бодров. – М. : Буква, 2002. – 520 с.

12. Сафін О.Д. Психолого-акмеологічні основи професійного та особистісного самовдосконалення співробітників правоохоронних органів України : монографія / О.Д. Сафін, В.С. Сідак. – К. : НА СБУ, 2004. – 178 с.

13. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности / Н.В. Самоукина. – 2-е изд. – С.-Пб. : Питер, 2003. – 224 с.